

облік та фінансову звітність / [уклад. С.Король, Т.Чубірко]. – Ужгород: ІВА, 2003. – С. 197-203

8. Економічна теорія: Політекономія : підручник / [за ред. В.Д.Базилевича] – [2-ге вид., випр.] – К.: Знання – Пресс, 2003.-581 с.

9. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.А. Вознюк, Т.С. Смовженко – [4-те вид., випр. та доп.]. – К.: Т-во “Знання”, КОО; Львів: вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ, 2002. – 566 с.

10. Экономика и право: Энциклопедический словарь Габлера: [пер. с нем.] ; [под общ. Ред. А.П. Горкина, Н.Я. Тумановой, Н.Н. Шаповаловой

и др.] – М.: Большая Российская Энциклопедия, 1998. – 432 с.

11. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні: навч.-прак. посібник / [за ред. С.Ф.Голова]. – Дніпропетровськ : ТОВ “Баланс-Клуб”, 2000. –768 с.

12. Велш Гелен А. Основи фінансового обліку / Велш Гелен А., Шорт Деніел Г. ; [пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач.]. – К.: Основи, 1999.- 943с.

УДК 332.1(477.84)

Вірт М. Я., Куцик В. І.

ТЕРИТОРІАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено територіальну структуру Тернопільської області, а також визначено універсальні стратегії розвитку регіону. Розкрито галузі, які відіграють важливу роль у економічному розвитку області. Проаналізовано, на яких галузях промисловості спеціалізується Тернопільська область.

Ключові слова: регіон, територіальна соціально-економічна система, територіальна структура, галузева структура, виробнича підсистема (виробничий комплекс), територіально-виробничий комплекс.

Wirth M. J., Kutsyk V. I.

TERRITORIAL SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEM TERNOPIL REGION

Researched the territorial structure of the Ternopil region and also defined the universal strategies the region's development. Opened the industries which play the important part in the economic development of the region. Analyzed on which industries of industry specialize the Ternopil region in.

Keywords: region, territorial socio-economic system, territorial structure, industrial structure, production subsystem (industrial complex), territorial-production complex

Постановка проблеми. Процес зростання ролі регіонів у розвитку суспільства, що визначає рівень життєдіяльності населення, його демографічну й соціально-професійну структури, види діяльності, характер розселення, розміщення продуктивних сил, обумовлює актуальність дослідження територіальних та економічних закономірностей. Саме ці дослідження дозволяють відчутно впливати на формування нових регіональних зв'язків. Вивчення вказаних закономірностей тим більш важливе на сучасному етапі, коли динамічні,

часто неочікувані зміни у структурі області висувають нові складні проблеми, які потребують глибокого розуміння об'єктивних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення закономірностей економічного розвитку, територіальної структури розглядали вчені Дорогунцов С.І. [2], Заблоцький Б.Ф. [3], Качан Є.П. [4] Коваль Я.А. [5], Лишиненко В.І. [6] та інші. Проте специфіка розвитку областей України в сучасних умовах господарювання є актуальною.

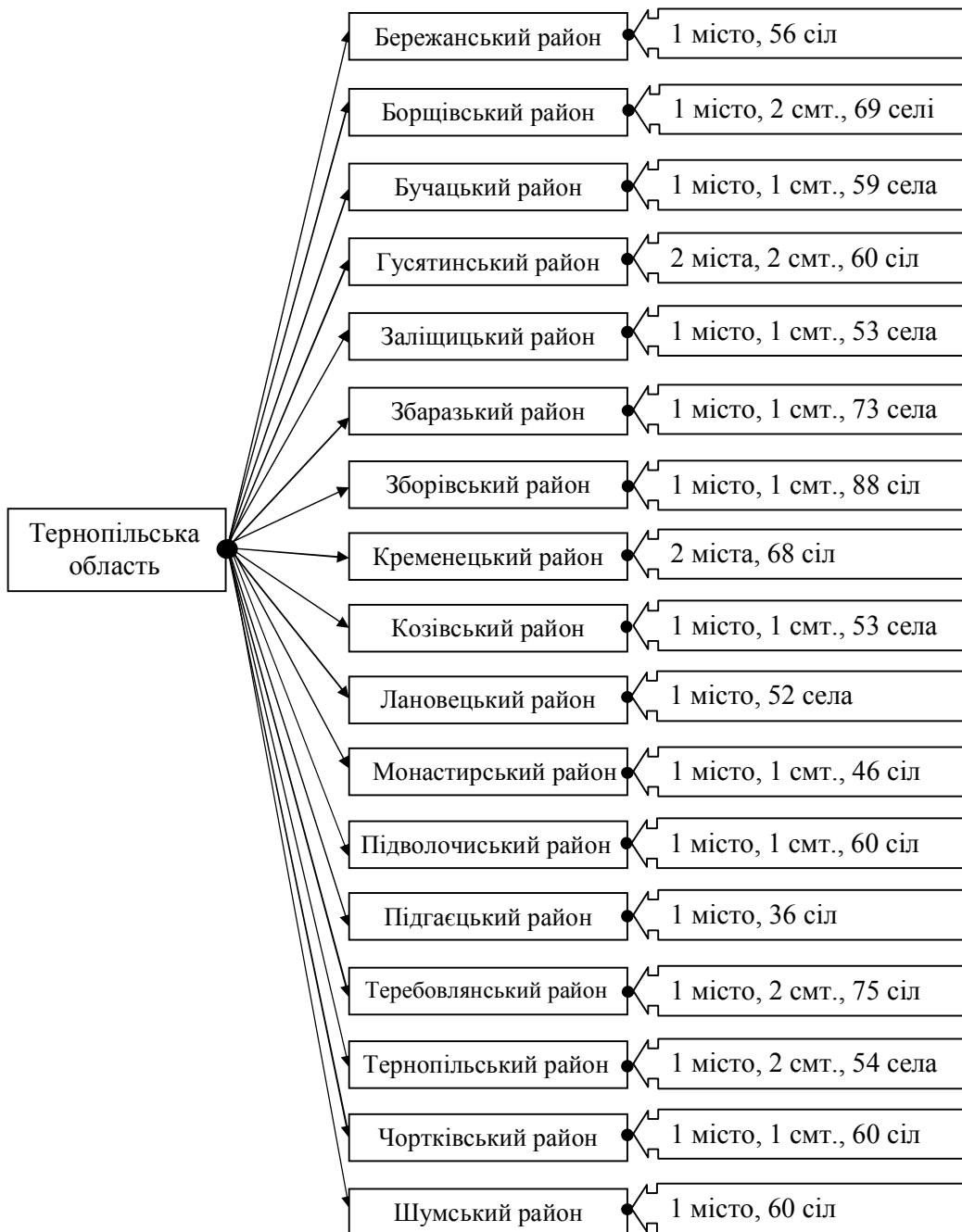

Рис. 1. Територіальна структура Тернопільської області

Постановка завдання. На теоретичному рівні дослідити, провести аналіз та узагальнити проблеми, пов'язані з територіальною і галузевою структурою та виробничим комплексом Тернопільської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обґрунтування раціональної структури господарства, яка б поєднувала комплексність зі спеціалізацією регіонального господарства – актуальне завдання сучасного економічного розвитку. Економіка країни, як і економіка регіону, відчуває на собі постійний вплив як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Гармонізація нової структури господарства регіону, відповідно до соціально-економічних цілей сучасного розвитку, сприятиме

економічному зростанню держави. Системний аналіз регіональної економіки дозволяє стверджувати, що на певній території суб'єкти різних сфер діяльності взаємопов'язані між собою та створюють територіальну економічну систему, яка в нормальному стані знаходиться у режимі динамічної рівноваги [7, с.34].

Територіальна соціально-економічна система Тернопільської області – це сукупність господарюючих суб'єктів соціального та економічного призначення, що розвиваються на основі природних, трудових, фінансових ресурсів цієї території на основі використання єдиної виробничої та соціальної інфраструктури, спільної будівельної та енергетичної бази. Регіональна система Терно-

пільської області в межах цілісного національного господарського комплексу – відносно відособлена територіальна підсистема, що має свою функціональну і галузеву структуру та розвинуті зовнішні зв'язки з іншими територіальними підсистемами.

Здійснюючи дослідження територіальної соціально-економічної системи Тернопільської області, слід зазначити, що вона була утворена 4 грудня 1939 р. внаслідок возз'єднання західно-українських земель з усією територією України. Вона розташована у західній частині країни на Поділлі. На півночі область межує з Рівненською, на сході – з Хмельницькою, на півдні – з Чернівецькою, на південному заході – з Львівською областями. Загальна площа області – 13,8 тис. км², протяжність із півночі на південь – 195 км, а із заходу на схід – 129 км. За даними на 01 січня 2010 року на території області проживає 1088,9 тис. осіб, у тому числі в обласному центрі м. Тернопіль – 217,6 тис. осіб. До складу області входить 17 районів, 19 міст, 16 селищ міського типу та 1022 села (рис 1).

боку держави малого і середнього бізнесу, а також недосконалість податкової політики; висока частка тіньової економіки. Економічна криза негативно позначилась на темпах розвитку народного господарства, його структурі, ринку праці, рівні виробництва і споживання.

В умовах скорочення виробництва на великих підприємствах відбулося збільшення питомої ваги домашніх господарств, що сприяло переливу в цей сектор матеріальних, трудових і фінансових ресурсів та не відповідає потребам потужного господарства області.

Поряд з цим, в економіці області намітились і позитивні тенденції: певна стабілізація економіки, зменшення рівня інфляції, формування основ багатосумовної економіки, створення бази ринкової інфраструктури та банківської системи, зростання ролі приватного підприємства у створенні продукту і окремих видів доходів області. Основну базу господарства області становить промисловість (рис. 2) і агропромислові комплекси.

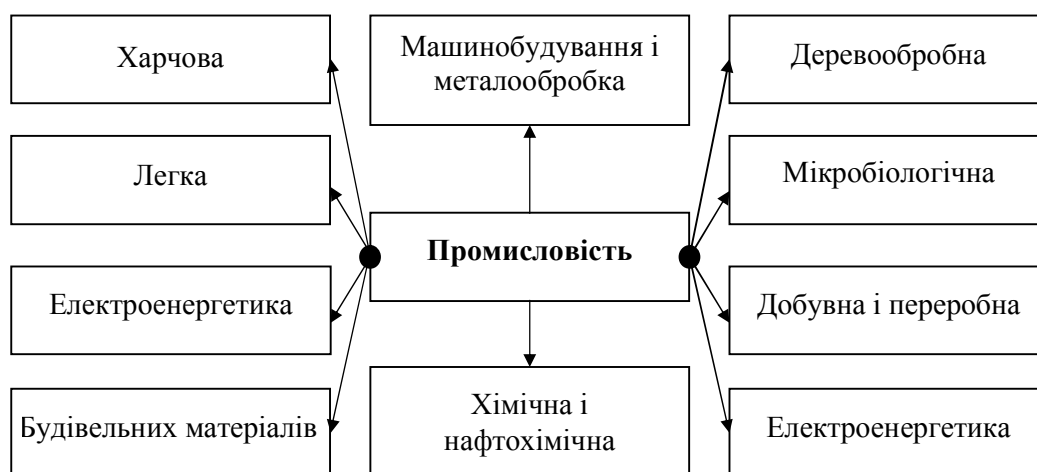

Рис. 2. Галузева структура промисловості Тернопільської області

У сучасних умовах економіка Тернопільської області перебуває в економічній кризі. Причинами такого стану є: розрив старих господарських зв'язків і втрата традиційних ринків збуту; трансформація суспільного розвитку і невизначеність стратегічного напрямку розвитку на початковому етапі проведення соціально-економічних перетворень (здійснення реформ без попереднього прийняття концепції суспільного розвитку і відповідних програм в окремих галузях життєдіяльності); непослідовність і помилки у проведенні реформ, особливо процесу приватизації; невизначеність головних напрямів структурної перебудови і непристосованість до особливостей функціонування у ринкових умовах; невідповідність ступеня розвитку ринкових структур проблемам обслуговування; недостатня підтримка з

Основною сферою агропромислового комплексу регіону є сільське господарство. Воно має зерновий і буряківничий напрям спеціалізації у рослинництві та м'ясо-молочний – у тваринництві. У міжрегіональному поділі праці область виділяється виробництвом продукції сільськогосподарського машинобудування, цукрової, текстильної, електротехнічної галузей.

Суттєвих змін зазнала структура промислового виробництва Тернопільської області. Так, збільшилась частка харчової промисловості – до 59,5%, хімічна і нафтохімічна складає 3,3%, машинобудування та металообробка – 12,3%. Значно зменшилась частка таких важливих галузей промисловості, як легка – до 4,9%, та інших (табл. 1).

Харчова промисловість є однією з найважливіших галузей господарського комплексу регіону. Провідне місце займає цукрова, молочна і

маслосироробна, м'ясна, плодоовочевоконсервна, тютюново-махоркова. Значення харчової промисловості постійно зростає. У перспективі вона також залишилась стратегічно важливою галуззю, що значною мірою визначатиме рівень добробуту населення області. Питома вага добувної промисловості за 2009 рік в загальнообласному промисловому виробництві становить 2,6%, виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – 22,6%, переробної – 74,8%, в тому числі: виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 41,7%, машинобудування – 14,4%, легкої промисловості – 2,9%, хімічної та нафтохімічної – 2%. Основною продукцією добувної промисловості області є: пісок, галька, гравій, щебінь, крейда, камінь дроблений. Найпотужніші підприємства промисловості: ТОВ “Бурдяківці спецкар’єр”, ВАТ “Скала-Подільський спецкар’єр”, ТОВ “Скала” і ВАТ “Тернопільський кар’єр”.

пільський молокозавод, Бучацький та Борщівський сирзаводи, ЗАТ „Молоко”, ПП „Альма-Віта”, ВАТ „Галичина”, ВАТ „Комаш”. Річний обсяг виробництва масла тваринного становить понад 3 тис. тонн, сирів жирних – 5 тис. тонн та цільномолочної продукції – 33 тис. тонн.

М'ясна промисловість представлена 25 м'ясопереробними підприємствами розташованими в різних куточках області. Річний обсяг виробництва м'яса складає 10,3 тис. тонн та ковбасних виробів – 1,1 тис. тонн. Зокрема, у виробництві м'яса та м'ясних продуктів найбільші обсяги виробництва у ПП „Масар Агро”, ТЗОВ „Заготзбут”, ТОВ „Заготсервіс”, ТОВ „Агро-парк”. Спиртова галузь виробляє за рік понад 7,6 млн. дал. спирту. До найбільших підприємств відносяться: Марилівський, Залозецький, Новосілівський, Кобиловолоцький спиртзаводи. Питома вага спиртової галузі в загальнодержавному обсязі становить майже 28%.

Таблиця 1

Галузева структура промисловості Тернопільської області, відсотків відповідно до попереднього року за 2005-2009 роки (без малих підприємств, за обсягом продукції у цінах відповідних років)

Галузь	2005	2006	2007	2008	2009
Електроенергетика	102,9	104,2	171,7	189,3	106,8
Металургія	154,9	102,6	199,1	165,7	55,3
Хімічна і нафтохімічна	151,1	103,1	215,6	139,1	76,4
Машинобудування і металообробка	103,9	108,5	171,1	175,4	109,0
Деревообробна і целюлозно-паперова	118,6	89,3	143,5	125,2	74,4
Легка	112,7	99,2	114,4	97,1	64,6
Харчова	108,0	123,9	94,3	93,2	97,5
Добувна	114,5	126,0	152,1	147,5	67,9
Переробна	109,4	118,4	107,8	109,3	86,1

Переробна промисловість відіграє визначну структуроформуючу функцію і являє собою одну з провідних галузей, яка повинна бути важливим джерелом формування бюджету області.

Найвагомішим для Тернопільської області є виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (41,7% до загальнообласного обсягу виробленої продукції). Ця галузь включає: цукрову, м'ясомолочну, спиртову, борошномельно-круп'яну, хлібопекарську, пивоварну, кондитерську, рибну, лікєро-горілчану, макаронну, консервну, овочеву.

Найбільша частка реалізованої продукції припадає на цукор, м'ясні і молочні продукти, спирт, борошно, крупи, хліб і хлібобулочні вироби. В області діє 9 цукрових заводів, найпотужніші з них – Чортківський та Хоростківський. Молокопереробний комплекс області виробляє: масло, сири, цільномолочні продукти, сухе знежирене молоко. Найбільшими підприємствами цієї галузі є: Терно-

Одним з основних представників виробництва напоїв області є спільне українсько-чеське підприємство СП ЗАТ „Добра вода”, що спеціалізується на виробництві мінеральної природної столової води масового вжитку. Частка підприємства у загальнообласному виробництві напоїв складає 73%.

Найпотужніша в області пивоварня ВАТ «Бровар», що виготовляє близько 13 сортів пива, а також різноманітну безалкогольну продукцію, займає лідируючу позицію в загальнообласному виробництві пива – 95%. Основні виробники борошно-круп'яної галузі: Тернопільський комбінат хлібопродуктів, ТЗОВ „Агрохлібпром”, ТОВ „Віконт”, ВАТ „Екор”, виробництва хліба та хлібобулочних виробів – ТОВ „Надзбруччя хліб”, ТЗОВ „Бучачхлібпром”, ТЗОВ „Тернопільхлібпром”, ВАТ „Терра”.

Легка промисловість базується переважно на привізній сировині -бавовна, шерсть, текстиль,

шкіра та інші. Найбільша питома вага припадає на текстильну та швейну промисловість. Текстильна виробляє бавовняні тканини, пряжу, вату, шовк. Її найбільшими підприємствами є ВАТ "Текстерно" в м. Тернополі, яке за своєю потужністю належить до числа найбільших в Україні виробників бавовняних тканин та Кременецька фабрика ЗАТ „Ватин”. Питома вага галузі в загальнообласному промисловому виробництві за 2009 рік становила 2,9%.

Провідними підприємствами в деревообробній галузі є: ТОВ „Санза-ТОП”, ТОВ „Будсервіс ЛТД”, ВАТ „Ліском”. Одним із найбільш високорентабельних та конкурентноспроможних виробників меблів області є фабрика меблів „Нова”, за рахунок використання нових сучасних технологій виробництва підприємство займає високі позиції за темпами загальнообласного та загальноукраїнського економічного розвитку.

Комплекс хімічних виробництв виготовляє продукцію для всіх основних галузей промисловості, транспорту, сільського господарства, побутового обслуговування та інших сфер діяльності. Хімічна галузь області представлена виробництвом: металопластикових виробів, зокрема, вікон та дверей пінополіуретану, плівки, труб поліетиленових, виробів галантерейних, гумотехнічних та санітарно-технічного призначення, лікарських препаратів, пінополістирольних плит, миючих засобів, кремів для взуття та ін. Досить потужне підприємство з іноземними інвестиціями з виробництва пінополіуретану ЗАТ „Фомлайн-Галичина” експортує товари в країни СНД, зокрема в Молдову та Білорусь. На підприємстві, оснащеному сучасним іноземним обладнанням, створено всі необхідні умови для більше сотні працівників. Окрім того, основні виробники галузі – ВАТ „Тернофарм” та фірма „Дельта”. Питома вага хімічної та нафтохімічної галузі за 2009 рік в загальнообласному промисловому виробництві становить 2%.

В сучасних умовах винятково важлива роль у прискоренні науково-технічного прогресу належить машинобудуванню. Випускаючи знаряддя праці для різних галузей народного господарства, машинобудування забезпечує комплексну механізацію та автоматизацію виробництва, що істотно впливає на рівень і темпи розвитку економіки області.

Машинобудування і металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – важливі галузі важкої промисловості, яка донедавна розвивалась прискореними темпами. Всі підприємства працюють на привізному металі і випускають трудомістку продукцію. Питома вага галузі в загальнообласному промисловому виробництві у 2009 році складала: машинобудівної –

14,4%, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів – 2,5%. Металургійне виробництво має місцеве значення. Металообробні підприємства зосереджені в містах Тернополі, Чорткові, Бучачі, Заліщиках, Збаражі. До основної продукції машинобудівної галузі відносяться: сільськогосподарська техніка, газове обладнання та кульові крани різних типорозмірів, освітлювальні прилади промислового і побутового призначення, засоби радіозв'язку для силових структур, системи електроживлення постійного і змінного струму, кабельні системи для легкових автомобілів, чавунне і сталеве литво, різальний інструмент із Твердого сплаву, металопрофіль для металопластикових вікон і дверей, товари народного споживання.

Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції сформувалося на основі використання місцевих нерудних корисних копалин. Випускаються залізобетонні конструкції, цегла, вапно, гіпс, асфальт та ін. Підприємства цієї галузі рівномірно розміщені на всій території області, але внаслідок зменшення обсягів будівництва у 2009 році випуск продукції значно скоротився. До найбільш вагомих підприємств відносяться: ТзОВ „Геліос”, філія „Деренівський асфальтобетонний завод”, ВАТ „Комбінат „Будіндустрія”, „Тернопільський завод ЗБК”, промбаза ВАТ „Тернопільбуд”, ТОВ „Ліхтнер бетон Тернопіль”. В загальнообласному промисловому виробництві галузь займає 4,5%.

За період реструктуризації економіки області відбулися певні зміни у формах власності. За організаційно-правовими формами господарювання промислові підприємства Тернопільської області поділились так, як показано на рис. 3. У 2009 році в області функціонувало 307 підприємств, майже 3% від усіх промислових підприємств України, у тому числі за галузями: в електроенергетиці і паливній промисловості – по одному підприємству, чорної металургії – 2, хімічній і нафтохімічній – 11, машинобудуванні та металообробці – 56 (з них у машинобудуванні – 20), промисловості будівельних матеріалів – 34, деревообробній та целюлозно-паперовій – 12, легкій промисловості – 27 (у тому числі текстильних – 4, швейних – 18, шкіряних, хутрових та взуттєвих – 5), харчовій – 46 (зокрема, м'ясній і молочній – 45, рибній – 1).

Промисловість області у цілому зберегла свою спеціалізацію і в масштабах країни може розвиватися за умови ефективного використання існуючого промислового потенціалу, його оновлення і модернізації, підтримки галузей та виробництв.

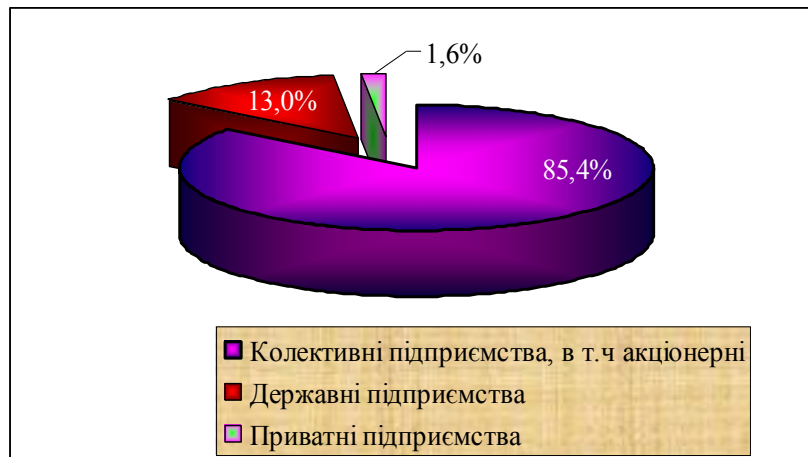

Рис. 3. Розподіл промислових підприємств Тернопільської області за організаційно-правовими формами господарювання в 2009 році

Висновки. Тернопільська область має досить розвинутий природно-ресурсний і виробничий потенціал, але економічна криза охопила всі ланки економічного та суспільного життя. Негативні процеси у реальному секторі економіки позначилися на темпах, пропорціях і галузевій структурі господарства області, що призвело до падіння внутрішнього валового продукту, нерівномірності темпів росту, деформації у відтворювальній структурі економіки. Криза реального сектора економіки обумовила структурний стан соціальної сфери і низький рівень життя населення.

Подальші дослідження дадуть можливість виробити заходи успішної реструктуризації територіально-економічної системи Тернопільської області, тобто розробити програми та проекти, реалізація яких матиме найбільший соціально-економічний ефект для розвитку регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Географічна енциклопедія України / [за ред. О. М. Маринич]. — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. — 480 с.
2. Дорогунцов С.І. Соціально-економічні системи продуктивних регіонів України / С.І. Дорогунцов, Л.Г. Чернюк, П.П. Борщевський. — К. : Нічлава, 2002. — 365 с.
3. Заблоцький Б.Ф. Регіональна економіка : навч. посібник / Б.Ф. Заблоцький. — Львів : „Новий світ-2000”, 2008. — 546 с.
4. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : навч. посібник / [Є.П. Качан, Т.Є. Царик, Д.В. Ткач та ін.; за ред. Є.П. Качана]. — К. : Вид. дім «Юридична книга», 2005. — 704 с.
5. Коваль Я.В. Регіональна економіка: навч. посібник] / Я.В. Коваль, І.Я. Антонечко — К. : ВД „Професіонал”, 2005. — С.6-32.
6. Лишиленко В.І. Регіональна економіка: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / В.І. Лишеленко — К. : Центр навчальної літератури, 2009. — С. 5-17.
7. Тимчук М.Ф. Системний аналіз соціально-економічних процесів / М.Ф. Тимчук. — К. : ІММБ, 1998. — 126 с.
8. Економічний словник-довідник / [за ред. С.В. Штогриня]. — К. : Феміда, 1995.— 338 с.
9. Офіційна веб-сторінка Головного управління статистики у Тернопільській області / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ternstat.tim.net.ua>
10. Тернопільський енциклопедичний словник / [за ред. Голодиського Л.О. та Ковальчука М.С.]. — Тернопіль : „Збруч”, 2008. — Т.3. — 342 с.
11. Тернопільський енциклопедичний словник / [за ред. Голодиського Л.О. та Ковальчука М.С.]. — Тернопіль : „Збруч”, 2004. — Т.1. — 368 с.
12. Тернопільський енциклопедичний словник / [за ред. Дем’янова І., Мельничука П. та Чернихівського Г.] — Тернопіль : „Збруч”, 2005. — Т.2. — 396 с.
13. Чернюк Л.Г. Економіка та розвиток регіонів (областей) України : навч. посібник / Л.Г. Чернюк, Д.В. Клиновий. — К. : ЦУЛ, 2002. — 644 с.